

خشکسالی شاخ آفریقا را می‌شکند

پدیده خشکسالی و ابعاد انسانی و زیستی آن فراتر از کشوری به نام سومالی است...

پدیده خشکسالی و ابعاد انسانی و زیستی آن فراتر از کشوری به نام سومالی است
خشکسالی شاخ آفریقا را می‌شکند

حدود 10 هزار خانوار بخت برگشته سومالیایی که طی ماه جاری از تهدید مرگبار خشکسالی نواحی جنوب غرب این کشور به سمت پایتخت گریخته‌اند باید طعنه تلخ روزگار را هم به جان بخرند، چرا که اردوگاه‌های موقت و اجباری‌شان در موگادیشو، اسیر سیلاب بارش‌های سنگین شده است. حضور این پناهجویان اقلیمی در 50 اردوگاه بدون سرپناه، آب، غذا، امکانات بهداشتی و توالت‌های صحرایی از وضعیت وخیمی حکایت دارد.

وضعیت اسفبار پناهجویان اردوگاه‌ها و حتی هزاران پناهجوی گرسنه‌ای که هر هفته به شرق و شمال می‌روند و رنج چند هفته پیاده‌روی از میان بیابان را به رغم خطرات بالقوه راهزنان مسلح و حیوانات وحشی به جان می‌خرند، هر چند از وقوع بلای بزرگ قحطی در این کشور و اطراف آن خبر می‌دهد، اما واقعیت پدیده خشکسالی و ابعاد انسانی و زیستی آن فراتر از کشوری به نام سومالی است.

شاخ آفریقا، سرزمین خشکسالی‌ها

شاخ آفریقا با وضعیتی روبه‌روست که بدترین خشکسالی طی 60 سال اخیر نامیده شده است. متعاقب این خشکسالی بزرگ 12/4 میلیون نفر به مرحله فوریت نیاز غذایی رسیده‌اند. گرچه برخی گزارش‌های رسانه‌ای، بحران‌های غذایی در کنیا و اوگاندا را به عنوان قحطی توصیف کرده‌اند، اما سازمان ملل می‌گوید تنها 5 ناحیه از جنوب سومالی در این مرحله قرار دارند. ابزار استاندارد که سازمان ملل برای این منظور به کار می‌برد طبقه‌بندی یکپارچه فاز امنیت غذایی (IPC) نام دارد. این نظام طبقه‌بندی از 5 فاز برای رده‌بندی سطوح مختلف امنیت غذایی استفاده می‌کند. از سال 1980 تاکنون 42 مورد خشکسالی در شاخ آفریقا رخ داده است که برآورد می‌شود 109 میلیون نفر از آن متأثر شده باشند و 47 میلیون نفر نیز تنها در دهه آخر در حال تجربه خشکسالی در این منطقه هستند. مشهورترین قحطی سال 1984 در اتیوپی رخ داد و برخی برآوردها از مرگ یک میلیون نفر طی آن خبر می‌دهند.

خشکسالی سومالی، نمای نزدیک

خشکسالی در سومالی بخشی از یک مشکل آب و هوایی شایع‌تر به حساب می‌آید که کل شاخ آفریقا را تحت‌تأثیر خود دارد. به دنبال 2 سال ناکامی در تولید و برداشت محصولات کشاورزی و تباه شدن آنها، سازمان ملل در نهایت در بخش‌هایی از این منطقه به طور رسمی اعلام قحطی کرد. به گفته مدیر کشوری برنامه جهانی غذای ملل متحد (WFP)، اکنون 2/4 میلیون نفر در منطقه آفریقا در وضعیت ناامنی غذایی هستند و انتظار افزایش این تعداد نیز می‌رود. بر همین اساس وقوع خشکسالی وخیم در بازه زمانی 12 فروردین تا 9 تیر 90 که موجب قحطی در شرق آفریقا شد می‌تواند وضعیت ناامنی غذایی را با تغییر چشمگیری مواجه کند به طوری که شمار جمعیت متأثر از آن می‌تواند تقریباً به 3/5 میلیون نفر برسد.

در این میان کمیسر کمک‌های بشردوستانه اتحادیه اروپا نیز طی گزارشی به این نکته اشاره می‌کند که به درازا کشیده شدن خشکسالی در شاخ آفریقا وضعیت اضطراری فوق‌العاده‌ای ایجاد کرده است که اقدام فوق‌العاده‌ای می‌طلبد. با این اوصاف و جدا از اقدامات برنامه جهانی غذای سازمان ملل برای ارسال محموله‌های غذایی و مسائل حاشیه‌ای عرضه و توزیع آن در جو سیاسی حاکم بر منطقه، به نظر می‌رسد نیازمندی حیاتی پناهجویان با تلاش‌های تدارکاتی موجود فاصله قابل توجهی دارد تا جایی که به تعبیر سرپرست عملیاتی WFP، مقدار زیاد غذا در انبارها را نمی‌شود عملاً مقدار زیادی غذا به حساب آورد؛ چرا که کالاهای غذایی موجود در انبارها عملاً یک میلیون نفر را برای یک روز تغذیه می‌کند. این آمار در حالی است که جمعیتی بالغ بر 300 هزار نفر تنها در موگادیشو و اطراف آن باید هر روز تغذیه شوند. خشکسالی در سومالی با جنگ داخلی جاری آمیخته شده است. دولت تنها بخش ناچیزی از کشور را کنترل می‌کند. بقیه مناطق تحت سلطه دزدان دریایی، جنگ‌سالاران و شورشیان القاعده است که همین گروه سال 2010 محموله‌های غذای سازمان ملل را تحریم کرد و مانع دسترسی بخش بزرگی از مردم گرسنه به محموله‌های بشردوستانه از سراسر زمین شد.

خشکسالی آفریقا، نمای دور

تلاش‌هایی که برای کاهش درد و رنج ناشی از خشکسالی صورت می‌گیرد همگی جنبه واکنشی و جبرانی دارند و پس از وقوع قحطی سراسری شروع می‌شوند، اما کارشناسان علاج این مشکل را نیازمند راه‌حل‌های درازمدت و تحول در نگاه به روش‌های سنتی کشاورزی و دامداری در منطقه می‌دانند. تنها مروری بر فرض و گمانه‌زنی‌های صورت گرفته پیرامون پیامدهای تغییر اقلیم در آفریقا که ملاک عمل برنامه‌های محوری سازمان ملل و حتی برنامه‌ریزی کشورهای منطقه قرار گرفته است، ما را ناگزیر از پذیرش مساله تغییر اقلیم و پیامدهایش می‌کند. دوره‌های تناوب خشکسالی، نمونه بارز و حیاتی پیش‌فرض‌های تغییر اقلیم است که تغییر سریع آهنگ آن نفس آفریقا را بریده و لزوم جدی گرفتن پیامدهای گرمایش جهانی را به ما گوشزد می‌کند. تناوب وقوع خشکسالی در منطقه‌ای که برای مثال هر 10 سال یکبار انتظارش می‌رفت به 5 سال تقلیل یافته و اکنون فاصله انتظار وقوع خشکسالی در این بخش از آفریقا حتی کمتر شده و هر دو سال یکبار کاهش یافته است.

نکته: نتایج تحقیقات جدید نشان می‌دهد افزایش مختصر یک درجه سانتی‌گرادی درجه حرارت محیط می‌تواند تا 65 درصد سطح زیر کشت یک محصول زیربنایی مانند ذرت که نقش اساسی در سیر کردن شکم‌های گرسنه زیادی در آفریقا دارد را از بین ببرد. دوسالانه شدن خشکسالی به معنای ماندگار شدن آن است، به نحوی که نداشتن بارش در شروع سال یا مقارن پایان سال اول به منزله کمبود غذا در سال بعدی خواهد بود. اما به رغم وضعیت بحرانی ناشی از استمرار خشکسالی، سخنگوی برنامه محیط‌زیست سازمان ملل (UNEP) معتقد است حتی خشکسالی ممتد آفریقا باید قابل کنترل و اداره شدن باشد. ما در آفریقا برای پشتیبانی 13 میلیارد نفر باران داریم، ولی بندرت از این حجم آب استفاده می‌شود؛ هر چند می‌توان در وضعیت بحران زندگی کرد، اما باید راه هوشمندانه برای رشد، توسعه و گریز از بحران نیز وجود داشته باشد.

زنگ‌ها برای آفریقا به صدا درآمده‌اند

مدارک و مطالعات نهادهای تابعه سازمان ملل متحد و مراکز تحقیقات دانشگاهی از این واقعیت آشکار حکایت دارد که تقریباً تمامی رشد فزاینده و تحمیلی جمعیت زمین در مجموعه‌ای از کشورهای فقیر و توسعه نیافته رخ داده و خواهد داد و همچنان که این موج‌های جمعیتی بزرگ و بزرگ‌تر می‌شوند، نرخ کاهش منابع طبیعی و تهی‌سازی ذخایر حیاتی سیاره با شتابی تشدید شونده رو به افزایش خواهد گذاشت. بر اساس پیش‌بینی‌های سازمان ملل، جمعیت جهانی طی سال جاری میلادی به مرز 7 میلیارد نفر رسیده و تا سال 2050 تا رقم 9 میلیارد نفر اوج خواهد گرفت. در این میان سازمان ملل هشدار می‌دهد زمین در حالی باید خود را مهیای میزبانی این جمعیت انبوه کند که تقریباً بخش اعظم این رشد جمعیتی در کشورهای ضعیف و فقیر و بویژه آفریقا و آسیای جنوبی در حال رخ دادن است. همچنین نباید فراموش کرد که در حال حاضر و با توجه به مسائل و مشکلات ریز و درشتی که پیامدهای منفی تغییرات اقلیم و گرمایش جهانی هستند، کشاورزی و موضوع امنیت جهانی غذا در معرض تهدیدهای جدی قرار گرفته و امکانات تولید غذا در سیاره زمین برای افزایش جمعیت فعلی کافی به نظر نمی‌رسد. از طرفی عملکرد ضعیف کشورهای فقیر در تولید کمتر مواد غذایی و افزایش بیشتر جمعیت، اساساً تعادل عرضه و تقاضای غذا در دنیا را بشدت دستخوش بحران کرده است.

پژوهشگران معتقدند تغییرات آب و هوایی اجتناب‌ناپذیر بوده و بشر چاره‌ای جز رویارویی با این پدیده خودساخته را ندارد، اما در این میان آنها بشدت به تئوری بهسازی روش‌ها و تغییر فرآیند کاشت، داشت و برداشت محصولات کشاورزی در سرزمین‌هایی که دستخوش تغییرات آب و هوایی شدید می‌شوند، ایمان دارند. در این میان به عنوان مثال در حالی که محققان از روند آینده کشت و تولید گندم در منطقه آمریکای شمالی که با نرخ منفی رشد جمعیت روبه‌روست، اظهار خوشبینی می‌کنند، درخصوص مناطقی همانند نواحی مجاور صحرای آفریقا، شرایط آینده را به گونه‌ای می‌بینند که نه تنها هیچ توجیهی برای کشاورزی در آن وجود ندارد، بلکه با افزایش تصاعدي جمعیت گرسنگان بر جمعیت گرسنه منطقه نیز روز به روز افزوده می‌شود.

بحران جهانی آب

موسسه بین‌المللی مدیریت آب (IWMI) در گزارش تازه‌ای که اوایل امسال منتشر کرد با تأکید و جدیت اعلام می‌کند موضوع آب و هوای آینده وارد مرحله غیر قابل پیش‌بینی شده است و نیازمند سرمایه‌گذاری‌های کلان روی طرح‌های متنوعی از ایده‌های جدید ذخیره آب است تا جامعه جهانی بتواند از این رهگذر برای مقابله با وضعیت نامعلوم و بحرانی آینده، سالم بیرون آید. هم‌اکنون میلیون‌ها کشاورز که کشت خود را به صورت دیم انجام می‌دهند در وضعیت ریسک و مخاطره ناشی از سیر نزولی بارش یا باران‌های نامنظم غیرقابل پیش‌بینی و ناکافی به سر می‌برند. بر اساس گزارشات مؤسسه بین‌المللی مدیریت آب، حدود 66 درصد از کل محصولات زراعی در آسیا و 94 درصد در آفریقا به صورت دیم کاشته می‌شوند و به بارندگی وابسته هستند. این موضوع حکایت از آن دارد که برای جلوگیری از یک قحطی سراسری دیگر در گوشه دیگری از سیاره زمین باید از همین امروز زیرساخت‌های فیزیکی و آموزشی لازم را فراهم آورد تا این حجم بزرگ مواد غذایی که با توسل به شانس و اقبال کاشته می‌شوند، موجبات گرسنگی عظیم دیگری را فراهم نیاورند.

بیستمین همایش هفته جهانی آب (www) با گردهمایی 2500 کارشناس از 130 کشور جهان در حالی برگزار شد که دنیا شاهد وقوع

بلایای طبیعی ویرانگر سیل و آتش سوزی فراگیر در آسیا و اروپا بود. به اعتقاد کارشناسان تغییرات اقلیمی در نهایت به الگوهای آب و هوایی متفاوتی منجر خواهند شد و این مهم همان روندی است که پیشاپیش شاهد تحقق آن در بسیاری از مناطق جهان هستیم. در حقیقت به رغم فراوانی بارش‌ها نمی‌توانیم آن را به نحوی که قابل بهره‌برداری باشد در اختیار بگیریم. به عنوان نمونه، کشاورزان آفریقایی از قدیم نسبت به زمان مناسب بذر افشانی برای کسب بهترین زراعت و عملکرد محصول آشنایی و عادت پیدا کرده‌اند، اما در حال حاضر آنها نمی‌توانند پیش‌بینی مناسب و درازمدتی درخصوص زمان فرا رسیدن بارش‌ها داشته باشند. از این رو، چنین کشاورزانی که بقا و معیشت آنها وابستگی کامل به بارش‌ها دارد و در واقع نزدیک به کل زراعت منطقه از نوع تغذیه با بارندگی یا همان کاشت دیم است برای احتراز از ریسک ضرر و زیان‌های احتمالی، هر بار در طول فصل کاشت مبادرت به کشت و بذر افشانی ناچیزی می‌کنند، چون می‌دانند محصول شان ممکن است هر لحظه بر اثر بارش‌های بی‌موقع شسته شده یا به دنبال تأخیر در بارندگی خشک شود. تغییرات اقلیمی باعث شده بارندگی‌ها از آنچه تاکنون بوده و پیش‌بینی می‌شدند به مراتب بی‌برنامه‌تر و غیرقابل پیش‌بینی‌تر شوند. اما این تنها بی‌برنامگی بارش باران نیست که قحطی وحشتناک مانند آنچه در سومالی شاهدش هستیم را به ارمغان می‌آورد.

نتایج تحقیقات جدید نشان می‌دهد افزایش مختصر یک درجه سانتی‌گرادی درجه حرارت محیط می‌تواند تا 65 درصد سطح زیر کشت یک محصول زیربنایی مانند ذرت را که نقش اساسی در سیر کردن شکم‌های گرسنه زیادی در آفریقا دارد از بین ببرد.

مهریار میرنیا / جام‌جم